

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI MEDIAKOMPETENTLIGINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VOSITALARIDA RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Pardayev A.I.

O‘zbekiston Finlandiya Pedagogika instituti

Tayanch so‘zlar: media, mediakompetentlik, raqamli texnologiyalar, ta’lim, axborot.

Ключевые слова: медиа, медиакompetentность, цифровые технологии, образование, информация.

Key words: media, media competence, digital technologies, education, information.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-fevraldagi PF-5349-sonli “Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoni [1], 2020 yil 5 oktabrdagi PF-6079-son «Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida hukumatning tegishli huquqiy–meyoriy hujjatlari ijrosini ta’minlash, ta’lim tizimida raqamli texnologiyalari, internet va multimedia resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish orqali ta’lim–tarbiya jarayoni sifatini oshirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Ta’limning keng ko‘lamli, yangi va zamonaviy shakllarini joriy qilish, jumladan ta’lim sohasida zamonaviy pedagogik, innovatsion hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha olib borilayotgan nazariy va amaliy ishlar hozirgi kunda olib borilayotgan “islohot va ijro” modelining yaqqol namunasidir. Raqamli texnologiyalardan foydalangan holda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini mediakompetentligini takomillashtirish aynan ta’lim sifati va samaradorligiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillardan biridir.

Respublikamizda ta’lim–tarbiya tizimini isloh qilishning asosiy omillaridan biri, bu ta’lim jarayonlariga raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali

bo'lajak o'qituvchilarni mediakompetentligini takomillashtirish umumiy jixatdan olganda bo'lajak o'qituvchilarga ta'lim berish jarayonida axborot texnologiyalardan foydalanish yuzasidan bir qancha ilmiy tadqiqotchilar o'z ishlarida to'xtalib o'tilgan.

Bu muammolarning muhim qirralaridan biri sifatida o'qituvchilarning o'zlarida ta'limni raqamli texnologiyalar bilan jihozlashga bo'lgan munosabatlarini ko'rsatish mumkin. Shu narsani ta'kidlash joizki, jamiyatni va ta'limni raqamlashtirish sharoitida o'qituvchining pedagogik mahorati hozirgi zamon talablari darajasida yanada oshadi.

Ma'lumki, an'anaviy usuldagi axborot xuruji vositalaridan qadimgi davrlardan bugungi kungacha keng foydalanib kelinmoqda. Dastlab diplomatlar, jarchilar orqali axborotlar yetkazilgan bo'lsa bugungi kunga kelib bu ishni raqamli texnologiyalar orqali amalga oshirilmoqda. Insonlar o'rtasida axborot almashinuvining zamonaviy vositalaridan biri bu mediadir. Mediadan foydalanish uchun insonlarda mediakompetensiyalarni takomillashtirish muhim masala hisoblanadi.

Bugungi kunda jamoatchilik ongida "media" atamasi keng qo'llanilmoqda "Ommaviy axborot vositalari", "Ommaviy kommunikatsiya vositalari" va shu kabi atamalar bilan uzviy bog'liq. Ingliz tilidagi so'zlarning yangi lug'atida "media" [inglizcha massmedia – ommaviy axborot vositalari] xuddi massmedia kabi ma'noga ega. Xuddi shu lug'atda atamaning ikkinchi ma'nosi: "murakkab so'zlarning birinchi tarkibiy qismi bo'lib, ommaviy axborot vositalariga tegishli ekanligini bildiradi, masalan: mediabiznes, mediakompaniya, mediaxolding, mediamagnat, mediaprogramma, mediauyushma, mediateka, mediaforum».

YE.N.Yejova [2] o'tkazgan tahlil shuni ko'rsatadiki, "ommaviy axborot vositalar tilida hamda ommaviy kommunikatsiya vositalarining muammolariga bag'ishlangan ilmiy ishlarda hozirgi kunda "media" so'zi mustaqil verbal-kognitiv birlikka hamda maksimal tez-tez qo'llaniladigan va konseptual jihatidan keng qamrovli atamaga va shu bilan so'z hosil qiluvchi jarayonlarga faol kirib bordi: massmedia, mediaxolding, mediakratiya, mediamuhit, mediarejalashtirish, mediahukumat, mediata'sir, mediapsixologiya, mediaeffekt, mediavoqelik, mediamatn, mediamarketing va boshqalar".

Ushbu sohada ham ko'pgina olimlarimiz va mutaxassislarimiz muhim tadqiqot ishlarini olib borganliklariga qaramasdan, bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarni mediakompetentligini rivojlantirishga oid ilmiy-metodik ta'minotlarining mukammal tizimi ishlab chiqilmagan. Ularda asosan innovatsion jarayonlar va ularga mos innovatsion komponentlar hamda ularning ta'lim sifatiga ta'sirlari o'rganilgan.

Bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarga ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishda ta'limning shakl va vositasi sifatida qo'llay olishlari kerak. Shunday ekan bugungi kunda raqamli texnologiyalar bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda qanday shaklda qo'llaniladi va undan qanday vosita sifatida foydalanish mumkin degan savolga javob berish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

M.Makklyuen[3] tomonidan turli xil kommunikatsiya vositalarini definitsiya qilish uchun tarqatilgan "media" atamasi endi oddiy "fazo" ni bildirmaydi. M.Makklyuen "media"ga ommaviy axborot vositasi sifatida emas, balki "madaniyat kodlari ishlab chiqariladigan, estetik alashtiriladigan va uzatiladigan ko'p funksiyali muhit" sifatida o'ziga xos ta'rif beradi. M.Makklyuen [3] xatlarni, yo'llarni, sonlarni, kiyim-kechakni, elektr yorug'ligini, shaharni, pulni, soatlarni, nashrni, reklamani, avtomatik qurilmalarni, qurolni, fotografiyalarni, o'yinlarni, matbuotni, telegrafni, yozuv mashinkasini, televideniye va boshqa ko'plab narsalarni mediaga kiritadi. Bu barcha bir-biri bilan qo'shilmaydigan tushunchalarni "insonning atrof olam bilan kommunikatsiyasiga jiddiy o'zgartirishlar kiritadigan, uning idrok etish usulini va turmush tarzini qayta tashkil qiladigan vositachilar" ekanligi bildiradi. M.Makklyuen [3] "media" o'ziga xos "insonning tashqi kengaytmalari, uning tanasining, sezgi organlarining va qobiliyatlarining texnik davomi" deb hisoblaydi.

Ba'zi tadqiqotchilar "media" ta'rifining barcha murakkabliklari xorijiy tillarning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi, deb hisoblaydilar, chunki "media" tushunchasiga ekvivalent atamani topish qiyin deb hisoblaydilar. Masalan, I.M.Dzyaloshinskiy [4] "media" va "kommunikatsiya" kabi jaranglaydigan so'z qobiqlari bor, ammo ularni qo'llashda yuzaga keladigan ma'nolar ko'pincha lotin madaniyatida bu tushunchalarga birlashtirilgan chuqur ma'nolarga mos kelmaydi, deb hisoblaydi.

X.Nekboyev[5] mediata'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib talabalarni pedagogik faoliyatda kasbiy-tanqidiy yondashuvini rivojlanganlik darajasining ko'rsatkichlari va mezonlarini aniqlash, natijalarni matematik-statistik qayta ishlab chiqilgan.

Media tushunchasi borasida biz I.V.Jilavskayaning [6] nuqtai nazariga qo'shilamiz, u "media" ma'noli qo'shimchasiga ega bo'lgan ko'p sonli yangi hosil bo'lgan so'zlar ko'pincha ichki o'zaro qarama-qarshi lingvistik, ba'zan hech qanday ma'noga ega bo'lmagan mashqlarni ifodalaydi, deb hisoblaydi. Adekvat til shaklini izlab topishning qiyinligining sabablari avval mavjud bo'lgan axborot muhitidan tamoyildan farq qiladigan mediamuhitni tadqiq qiluvchilarning oldiga qo'yilgan vazifalarning yangiligi va tuturiqsizligidir.

U «medium» atamasi o'rta asrlarda "ma'jusiylar ruhoniysi", "jodugar", "shaman" kabi tushunchalar bilan bog'liq bo'lganligini, bugun esa turli Yevropa mamlakatlarida "vosita", "vositachi", "ta'sir o'tkazishga oson beriladigan" degan ma'noni bildiradi. Shuningdek bizga "media"ning I.V.Jilavskaya [6] taklif qilgan ta'rif ko'proq yoqadi. U «media» – bu hayotning barcha sohalariga kirib boradigan, jamiyatni ko'rinadigan va ko'rinmaydigan iplar bilan mustahkamlaydigan hamda individ uchun aynan uning uchun qulay bo'lgan axborot fazosining konfiguratsiyasini yaratadigan yashash muhitidir" deb ta'kidlaydi.

Aslini olib qaraganda "Media" mediamuhit deb ataluvchi majmuaviy va ko'pqirrali tushunchaning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Dunyoda mediata'limning ahamiyati turli xalqaro tashkilotlar, jumladan, YUNESKO tashkilotining tavsiyalarida alohida ta'kidlab, mediata'lim rivojlanishini qo'llab-quvvatlangan (media edusation barcha turlari - elektron, bosma, grafik, media va boshqalar).

Медианинг глобал характери, айниқса рақамли медиа ва Интернетга yoshlarning jalb qilinishi, ularning OAVda ishtiroki, YUNESKOning asosiy strategiyasini qaytadan belgilashiga undaydi.

YUNESKO hujjatlari mediata'limni (ingl. media edusation, lotincha media-vosita) quyidagicha aniqlaydi: Mediata'lim (media edusation) media (bosma va grafik, tovush, ekran va boshqa) va har xil texnologiyalar turlari bilan bog'liq; u bo'lajak o'qituvchilarni raqamli texnologiyalar vositalarini qay tarzda qo'llanilishini tushunishga, dars o'tish jarayonida mediadan mohirona foydalanishga imkoniyat beradi;

Quyidagilardan kengroq foydalanish dars samaradorligini oshirishga imkon beradi:

mediamatnlarni tahlil qilish, tanqidiy anglash va yaratish;

mediamatnlarning manbalarini, ularning siyosiy, ijtimoiy, tijorat va madaniy manfaatlarini hamda kontekstini aniqlash;

media tomonidan tarqatilayotgan mediamatnlr va qadriyatlarini sharxlash;

media matnlarni yaratish, ularni tarqatish hamda ularga qiziqish bildirgan auditoriyaga ega bo'lish maqsadida tegishli medialarni tanlash;

qabul qilish va ishlab chiqarish maqsadida mediaga erkin ravishda kirish imkoniyatiga ega bo'lish.

Tadqiqotlarni o'rganish jarayonida bevosita pedvagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishga oid ilmiy tadqiqotlarni yetarlicha emasligi aniqlandi. O'tkazilgan tahlillar biz tanlagan muammo bo'lajak boshlang'ich

siny o'qituvchilarini mediakompetentligining asosida yotuvchi ko'pgina masalalarni hal qilish zarurligini tasdiqlaydi. Eng muhimlarining orasida quyidagilarni qayd qilish zarur. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mediakompetentligini raqamli texnologiyalar vositasida rivojlantirishda:

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini media ma'daniyatini shakllantirish bo'yicha aniq dastur mavjud emas;

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda raqamli texnologiyalar vositalari tizimlashtirilmagan;

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning mediakompetentligi rivojlantirish bosqichlari, metodlari va vositalari takomillashtirishni talab etadi;

mediakompetentlikni samarali rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari belgilanmagan.

Keltirilgan vazifalarni amalga oshirishda raqamli texnologiyalarning o'rni beqiyosdir.

Halqaro tajribalardan kelib chiqib ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishning bir necha yutuqli taraflari mavjud:

ta'limda mustaqil faoliyatni tashkil etish – bu orqali talabalarda mustaqil fikrlash va mustaqil bilim olishi imkonini beradi;

ta'limda ortiqcha qog'ozbozlikni kamaytirish imkonini beradi;

pedagogning pedagogik faoliyatini soddalashtiradi: ma'lumki raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash pedagoglardan juda ko'p energiya va vaqt talab etadi, raqamli ta'limda bu faoliyat maslahat berish yoki yo'l ko'rsatish orqali masofadan ishlash imkonini beradi bo'lajak mutaxassislar faqatgini muammoli vaziyatlardagina pedagogga murojat qilishadi;

Yuqoridagilardan kelib chiqib, pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mediakompetentligini raqamli texnologiyalar vositasida rivojlantirish masalasini ommaviy va har tomonlama o'rganish bilan tavsiflanadi, deyishimiz mumkin. Shuningdek, mediakompetentlikni muvaffaqiyatli rivojlantirish jarayoniga bog'liq bo'lgan jihatlarni izlash va tizimlashtirish, bu muammoni umumiy kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning dolzarb masalalari qatoriga ko'tarish lozim. Bu esa mediakompetentlikni raqamli texnologiyalar vositasida takomillashtirish muammosini dolzarb va ahamiyatli qatoriga olib chiqadi.

Biz o'rganayotgan muammoning mamlakatimizda pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash tizimida yuz berayotgan asosiy o'zgarishlar bilan, kompetentli yondashuvni majmuaviy ta'lim asosi sifatida butunlay tan olinishi bilan, shu jumladan, bo'lajak

boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mediakompetentligini rivojlantirishga oid tadqiqotlarning soni va sifati ortib borayotganligi bilan tavsiflanishini aniqladik.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mediakompetentligini raqamli texnologiyalar vositasida rivojlantirish ilmiy-tadqiqotchilik nuqtai nazaridan qaratilgan e'tibordagi o'zgarishlarni hisobga olib o'rganilgan tadqiqotimiz rivojlanishi ikkita yo'nalishga bog'liq ekanligini aytib o'tamiz:

1) media, mediakompetentlikni pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mediakompetentligini rivojlantirish muammosini pedagogik, psixologik, texnik jihatdan o'rganish;

2) pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mediakompetentligini raqamli texnologiyalar vositalari asosida rivojlantirishning muammolarini aniqlash va yechim sifatida o'quv jarayonidagi metodlarni takomillashtirish.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-fevraldagi PF-5349-sonli "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" Farmoni. www.lex.uz

2. Ежова, Е.Н. Медиа–рекламная картина мира: структура, семиотика, канал трансляции: дис... д-ра фил. наук: 10.01.10 / Ежова Елена Николаевна. – Ставрополь, 2010. – с. 180.

3. Макклюэн, М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Г.М. Ма–кьюэн. – М.: Жуковский: «КАНОН–пресс–», 2003. – 464 с.

4. Дзялошинский, И.М. Гражданские коммуникации и гражданское общество / И.М. Дзялошинский // Электронная библиотека «Гражданское общество России». – Режим доступа: / URL:<http://www.sivisbook.ru/files/File/Fragment%20knigi12.pdf>

5. Nekboyev X.X. Mediata'lim asosida bo'lajak o'qituvchilarining kasbiy-tanqidiy yondashuvini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (RhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – T., 2020.

6. Жилавская, И.В. Медиаповедение личности: учебное пособие / И.В. Жилав–ская. – М.: РИЦ МГТУ им. Шолохова, 2012. – 91 с.

РЕЗЮМЕ

Ushbu ishda media kompetentlik tushunchasi, media va mediakompetentlikning tadqiqotchilar tomonidan o'rganilganlik darajalari hamda pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mediakompetentligini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается понятие медиакompetентности, уровни медиакompetентности и медиакompetентности, изучаемые исследователями, а также важность цифровых технологий в развитии медиакompetентности будущих учителей начальных классов в педагогических высших учебных заведениях.

SUMMARY

This article examines the concept of media competence, the levels of media competence and media competence studied by researchers, as well as the importance of digital technologies in the development of media competence of future primary school teachers in pedagogical higher educational institutions.